

RESEARCH

Open Access

ARAŞTIRMA

Açık Erişim

Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Kariyer Yelkenlisi Modeli Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Factors Effecting University Students' Program Choices From Career Sailboat Perspective

Abdullah Atlı , Murat Canpolat 

Yazar Bilgileri

Abdullah Atlı

İnönü Üniversitesi, Malatya,
Türkiye, abduallah.atli@inonu.edu.tr

Murat Canpolat

İnönü Üniversitesi, Malatya,
Türkiye,
murat.canpolat@inonu.edu.tr

ÖZET

Bu nitel araştırmanın amacı, Kariyer Yelkenlisi Modelinin (KYM), üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenleri ne ölçüde betimleyebildiğini, kuramın belirtmiş olduğu dört ana etmenin (bireysel, sosyal, sistem, şans) kapsayıcı olup olmadığını araştırmaktır. Bu konuyu araştırmak için 18- 29 yaş grubundaki ($X = 19.94$; $SS = 1.77$), 129 üniversite öğrencisi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yapıldı. Yönlendirilmiş içerik analizi, üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenlerin KYM'nin belirlediği dört ana etmen çerçevesinde açıklanabildiğini; ancak alt etmenlerden sadece dokuz tanesinin katılımcılar tarafından dile getirildiğini gösterdi. Öğrencilerin bölüm tercihlerini etkileyen en güçlü etmen bireysel etmenlerdi. Bunu sırası ile çevresel-toplumsal, sosyal ve şans etmenleri takip etti. Elde edilen bulgular çerçevesinde KYM'nin ana ve alt temalarına ilişkin değerlendirmeler ve öneriler sunuldu.

Makale Bilgileri

Anahtar Kelimeler

Kariyer Yelkenlisi Modeli
Meslek Tercih
Üniversite Öğrencileri

Keywords

Career Sailboat Model
Career Choice
University Students

Makale Geçmişi

Geliş: 10/04/2023

Düzeltilme: 19/04/2023

Kabul: 21/05/2023

ABSTRACT

The aim of this qualitative study is to investigate to what extent the Career Sail Model (CSM) can describe the factors affecting the major choices of university students and whether the four main factors (individual, social, legal-system related, chance) specified by the theory are inclusive. To investigate this issue, semi-structured interviews were conducted with 129 university students in the 18-29 age group ($X = 19.94$; $SD = 1.77$). The directed content analysis showed that the factors influencing university students' major choices could be explained within the framework of the four main factors identified by the CSM; however, only nine of the sub-factors were mentioned by the participants. The strongest factor influencing students' major preferences was individual factors. This was followed by legal-system related, social and chance factors. Within the framework of the findings, evaluations and recommendations were presented regarding the main and sub-themes of the CSM.

Atf için: Atlı, B. ve Canpolat, M. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Bölüm Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Kariyer Yelkenlisi Modeli Açısından Değerlendirilmesi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 6(1), 1-18. <https://doi.org/10.58501/kpdd.1280440>

Etik Bildirim: Bu çalışma için etik onayı alınmıştır. (İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Kararı, 11.12.2020 tarih ve E.82089 sayılı karar)

GİRİŞ

Bireylerdeki meslek fikrinin gelişimi, mesleki tercih kararlarına nasıl ulaştıkları ve bu süreçler üzerinde etkili olan faktörleri açıklayan birçok mesleki gelişim kuramı bulunmaktadır (Yeşilyaprak, 2013). Bu kuramlar, bireylerin hangi mesleği neden tercih ettiğini anlamada başlangıç noktası sağlamaktadır. Kendi çerçevelerinde, ani bir karardan ziyade birçok durumdan etkilenen dinamik (Kuzgun, 2000), karmaşık, etkileşimsel ve yordanması güç olan (Yeşilyaprak, 2013) mesleki gelişim sürecini kuramlar; uygulama önerileriyle, ölçme araçlarıyla ve kendilerine has değerlendirme yöntemleriyle betimlemeye çalışmaktadırlar. Niles ve Bowsbey (2009), kuramların farklı grupları kapsayıp kapsamadığının, açıklamalarının yeterli olup olmadığının, uygulama için bilgi verip vermediğinin, tüm faktörleri bütün bir şekilde ele alıp almadığının, araştırmalarla desteklenip desteklenmediğinin, gelişime ihtiyacı olup olmadığının değerlendirilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Buradan hareketle bu araştırmada, yeni yaklaşımlardan biri olan ve Korkut-Owen (2015) tarafından geliştirilen Kariyer Yelkenlisi Modeli'nin (KYM) meslek seçim sürecine ilişkin açıklamalarının, farklı bir çalışma grubunda nasıl çalıştığı betimlenmeye çalışıldı.

Türkiye'de meslek edinmenin önemli bir dönüm noktası üniversite eğitimidir. Üniversite eğitimi almak isteyen bireyler Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından düzenlenen Yükseköğretim Kurumları Sınavına (YKS) girerek bir başarı puanı almak zorundadır (ÖSYM, 2022). Ancak meslek seçimini etkilemede önemli bir payı olan "sınav başarısı" tek başına bu süreci açıklayamamaktadır. İlgiler, yetenekler, değerler, cinsiyet, tutumlar, önyargılar, kişilik özellikleri, deneyimler, sağlık koşulları, inançlar, eğitim, zekâ gibi bireysel faktörler (Atlı & Gür, 2019); toplum, arkadaş çevresi, ailenin beklentileri, mesleğe verilen değer, mezun olduktan sonra iş bulma olanakları gibi diğer faktörler de (Frady, 2005; Zunker, 2006) bu süreci etkilemektedir.

Meslek seçimi ve kariyer gelişim sürecini etkileyebilen faktörleri betimleyen kuram ve modellere yönelik farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Sharf (2017) özellik ve tip kuramları, yaşam boyu kuramları, özel odaklı kuramlar olarak sınıflarken; Yeşilyaprak (2013) psikodinamik kuramlar, özellik-faktör kuramları, gelişimsel kuramlar ve sosyal-bilişsel kuramlar olarak sınıflandırmıştır. Ünsal (2014) ise kuramları özellik etmen kuramları, yaşam dönemleri kuramları ve öğrenme kuramları olarak sınıflandırmıştır. Bu kuramlardan bazıları meslek seçimini etkileyen faktörlere, bazıları mesleğe karar verme yöntemlerine, bazıları da meslek seçmede etkili yolların neler olduğuna odaklanmışlardır. Gelişim kuramcılarında Super (1980), meslek seçimi ve kariyer gelişimini benlik kavramı ile sosyal, ekonomik ve kültürel özellikler arasındaki ilişkiyi açıklarken; özellik-faktör kuramcılarında Holland (1996) kişilik tipleri ile olan ilişkiyi açıklamıştır. Son zamanlarda yapılan açıklamalarda ise, meslek seçiminin tek bir faktörden ziyade çok faktörün etkileşiminin bir sonucu olduğu, bu nedenle meslek seçimi ve kariyer gelişiminin bir bütün olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Sharf, 2017). Bandura vd. (2001), meslek seçiminin; birey, çevre ve davranış üçlüsünün etkileşiminin sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal-bilişsel kuramcılardan Lent ve Brown (2006), kariyer gelişiminin bireysel etmenlerden, aileden, ekonomik sorunlardan etkilendiğini; meslek seçiminin bireyin öz yeterliği, sonuç beklentileri ve hedefleri belirleyip sunmasının etkileşimi ile gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Patton ve McMahon (2006) ise etkileşimleri bütüncül olarak ele aldıkları sistemler kuramı çerçevesinde, meslek gelişimini etkileyen sistemleri; bireysel, sosyal ve çevresel-toplumsal sistemler olarak ele almışlardır. Bu akımlardan hareketle meslek seçimi ve kariyer gelişimini açıklamaya çalışan yeni modeller ortaya çıkmıştır: Kariyer

Tekeri Modeli (Amundson vd., 2005), Kariyer Yelkenlisi Modeli (Korkut-Owen vd., 2010), Kariyer Akışı: Umut-Odaklı Kariyer Gelişimi Modeli (Niles, Amundson ve Neault, 2011).

Sistemler Kuramı Çerçeve Çalışmasından ve Mitchell vd. (1999) tarafından önerilen Planlanmış Şans Kuramı'nın şans ile ilgili görüşlerinden yararlanılarak geliştirilen KYM'de, kariyer seçme süreci, rotasını belirlemeye çalışan ve bu rotada ilerlemek isteyen bir yelkenlinin yolculuğuna benzetilmektedir. Birey, bir yelkenli ile denizde yol almakta ve kariyer hedefini temsil eden limana ulaşmaya çalışmaktadır. Yelkenlinin gövdesi bireysel etmenleri temsil ederken; bir yelkeni sosyal etmenleri, diğer yelkeni ise sistemle ilgili etmenleri temsil etmektedir. Bu yelkenliyi başlangıç noktasından harekete geçiren rüzgâr ve deniz dalgası gibi kontrol edilemeyen ve ön görülemeyen etmenler ise şans etmenini temsil etmektedir. Bu model, dört ana etmeni ve bu etmenlerin birbiriyle etkileşimini ele almakta; kişinin kendi hikâyesini oluşturarak, varmak istenilen limana ulaşmayı sağlamaktadır. Bu yolculuğun bir yelkenli ile ifade edildiği, kariyer seçiminde etkili olan etmenlerin gücü (örneğin en önemli etmen olan bireysel etmenler geminin ana gövdesi olarak tanımlanmıştır) ve benzerlikleri (örneğin şans etmeni kontrolün daha az olduğu deniz ve rüzgâr olarak tanımlanmıştır) dikkate alınarak belirlenmiştir. KYM'nin ana ve alt etmenleri şu şekilde tanımlanmıştır (Korkut-Owen, 2015; Korkut-Owen vd., 2015):

Bireysel etmenler. Bu etmen, kariyer yelkenlisinin ana gövdesini oluşturmaktadır. Alt etmenleri: ilgi, değer, yetenek, amaç, cinsiyet, sağlık, inançlar, kişilik, çalışma, dünyasına ilişkin bilgiler, yaş, kendilik algısı, fiziksel kapasite, etnik durum, beklenti, akademik başarı, fiziksel özellikler, bireyin kendisi ve mesleklerle, deneyimleri, kariyer olgunluğu, öz yeterlik.

Sosyal etmenler. Bu etmen, kariyer yelkenlisinin iki yelkeninden birini oluşturmaktadır. Alt etmenleri: aile, toplumsal cinsiyet, eğitim kurumları, medya, çalışma yerleri, toplumdaki gruplar, kültür, gelenekler.

Çevresel ve toplumsal etmenler. Bu etmen, yelkenlerden bir diğeridir. Alt etmenleri: Sınav Puanı, iş bulma olanakları, politik kararlar, tarihsel eğilimler, iş dünyası, coğrafi koşullar, sosyo-ekonomik düzey, küreselleşme, akademik personel ve lisansüstü eğitimi giriş sınavı, iş piyasası, ekonomik koşullar.

Şans. Bu etmen, kariyer yelkenlisinin yolculuğunu sürdürdüğü “deniz ve rüzgârı” ifade etmektedir. Alt etmenleri: doğal olaylar, savaşlar, kazalar-hastalıklar, son anda değişen yasal koşullar, dünya ya da ülke ekonomisinde oluşan eğilimler, ekonomik ya da politik krizler.

Yeni bir modelin uygulama ve araştırmalar ile sınanması, modelin geçerliğini test etmek açısından önemlidir. Alanyazın incelendiğinde kariyer yelkenlisi modeline dayalı uygulamaların etkisine odaklanan sınırlı sayıda çalışmalara rastlanılmaktadır. Zorbaz vd. (2020) kariyer yelkenlisi modeline dayalı olarak hazırladıkları psiko-eğitim programının, üniversite öğrencilerinin kariyer uyumu ve iyimserliği üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmalarında, kuramın kariyer uyumu ve iyimserlik düzeyini arttırdığı görülmüştür. Laçın ve Yeşilyaprak (2018), kariyer yelkenlisi modeline dayalı bir grup müdahale programının üniversite öğrencilerinin kariyer seçimi ve kariyer kararları üzerine etkisini sınamış ve modelin Türk kültürüne, grup sürecine ve kariyer gelişimine uygun olduğunu belirtmişlerdir.

Bu çalışma söz konusu kuram ile ilgili sınırlı sayıda olsa da deneysel çalışmalarla etkili olduğu kanıtlanmış olan araştırmalara ek kaynak sağlayarak, kuramın farklı örneklem grupları ile sınamasına olanak sunacaktır. Bu kapsamda bu araştırmanın amacı, KYM'nin üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenleri ne ölçüde betimleyebildiği, kuramın belirtmiş olduğu dört ana etmenin (bireysel, sosyal, sistem, şans) kapsayıcı olup olmadığını ve yeni bir etmene ihtiyaç olup olmadığını araştırmaktır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenleri belirlemek ve bu etmenlerin KYM'nin teorik çerçevesi açısından değerlendirmek amaçlandı. Bu amaç için nitel araştırma türlerinden temel nitel araştırma türü kullanıldı. Temel nitel araştırma, fenomenleri derinlemesine anlamak, açıklamak ve keşfetmek amacıyla kullanılan bir araştırma modelidir (Merriam ve Tisdell, 2015). Biz de, temel nitel araştırma modelini kullanarak üniversite birinci sınıf öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenleri yarı yapılandırılmış görüşmeler yolu ile belirlemeye ve bu etmenlerin KYM'nin teorik çerçevesi ve kavramsal yapısı tarafından ne ölçüde kapsayıcı olduğuna ilişkin kanıtlar bulmaya çalıştık.

Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcıları, İnönü Üniversitesinde öğrenim gören 129 lisans birinci sınıf öğrencilerden, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlendi (Patton, 2002). Araştırma kapsamında bölüm tercihleri süreci üzerinden fazla zaman geçmeyen, bu nedenle ayrıntıları hatırlayabilecekleri düşünülen birinci sınıf öğrencileri tercih edildi. Katılımcıların belirlenmesinde meslek seçimini etkileyen farklı etmenlere ilişkin zengin veri toplayabilmek için farklı fakültelerden öğrencilerin belirlenmesine dikkat edildi. Katılımcıların yaşları 18 ile 29 arasında değişmekteydi ($X = 19.94$; $Ss = 1.77$). Çalışmaya katılanların 72'si kadın (% 55.8), 57'si erkekti (%44.2). Katılımcılar 10 farklı fakültede eğitim görmekteydiler: 23'ü Eğitim (%17.8), 22'si İktisadi ve İdari Bilimler (%17.1), 17'si Mühendislik (%13.2), 15'i Sağlık Bilimleri (%11.6), 13'ü İlahiyat (%10.1), 10'u Fen-Edebiyat (%7.8), 8'i Hukuk (%6.2), 8' Tıp (%6.2), 7'si Güzel Sanatlar (%5.4) ve 6'sı Spor Bilimleri (%4.7).

Etik Bildirim

Etik Kurul Adı: İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Kararı

Onay Tarihi: 11/12/2020

Onay Belge Numarası: E.82089

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri 2019 yılı bahar yarı yılında toplandı. Araştırmanın birinci yazarı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (PDR) 4. sınıf öğrencilerine araştırma içeriği ve amacı hakkında bilgi vererek, onlardan çevrelerinde bulunan ve araştırmaya katılmak isteyen üniversite birinci sınıf öğrencilerine ulaşmalarını istendi. 25 PDR 4. sınıf öğrencisi, üniversitenin farklı fakülte ve bölümlerinde öğrenim gören 129 birinci sınıf öğrencisine ulaştı. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan katılımcılar ile görüşülerek uygulamanın yapılacağı gün ve saatler belirlendi. Araştırmada kullanılacak yarı yapılandırılmış nitel soruların nasıl sorulacağı, devam sorularının nasıl uygulanacağına dair 25 PDR 4.sınıf öğrencisine iki hafta birer saat uygulama yapılarak gösterildi. Görüşmeler PDR 4. sınıf öğrencileri tarafından, katılımcıların uygun olduğu yer ve zamanlarda birebir yapıldı. 10-16 dakika arasında süren görüşmeler, katılımcılardan izin alınarak ses kaydına alındı. Verilerin toplanması için araştırmacılar tarafından oluşturulan uygulama formunun birinci kısmında katılımcıların demografik bilgileri (cinsiyet, yaş, bölüm gibi) yer alırken; ikinci kısmında, KYM'nin teorik ve kavramsal temellerini ortaya çıkaracak sorulara yer verildi: “Şu anda okumakta olduğunuz bölümü nasıl seçtiniz?”, “O süreci detaylı anlatır mısınız?”, “Bu bölümü seçmenizi

etkileyen faktörler nelerdi?” Katılımcı öğrencilerin bu sorulara verdikleri yanıtlar bulgular kısmında sunulurken, gizlilik ve anonimliğin sağlanması amacıyla “kod isimler” kullanıldı.

Veri Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşmeler, makalenin yazarları tarafından birebir transkript edildi; ardından verileri düzenlemek, yönetmek ve görselleştirmek için sıklıkla tercih edilen nitel veri analizi programı NVivo kullanıldı. Verilerin analizinde yönlendirilmiş içerik analizinin (directed content analysis) (Hsieh ve Shannon, 2005) aşamaları izlendi. Bu aşamalar ve yapılan işlemler Şekil 1’de sunulmaktadır. Bu analiz yönteminin amacı, teorik bir çerçeveyi veya teoriyi kavramsal olarak doğrulamak veya genişletmektir. Yönlendirilmiş bir yaklaşım kullanan yönlendirilmiş içerik analizi, geleneksel yaklaşımlardan –yani verinin başlangıçta serbestçe kodlandığı ve sonra bütüne ilerleyen tümevarım yöntemi- farklı olarak teorinin sunduğu mevcut kavramların belirlenerek analizin başlandığı tümden gelişimsel yaklaşımı –yani daha yapılandırılmış- dikkate almaktadır. Bu çalışmada görüşme transkriptlerinin analizi KYM’nin belirlendiği dört ana etmen ve alt etmenlere göre yapıldı (Korkut-Owen vd., 2015; Korkut-Owen, 2015).



Şekil 1. Yönlendirilmiş içerik analizi süreci aşamaları ve yapılan işlemler

Geçerlik ve Güvenirlik

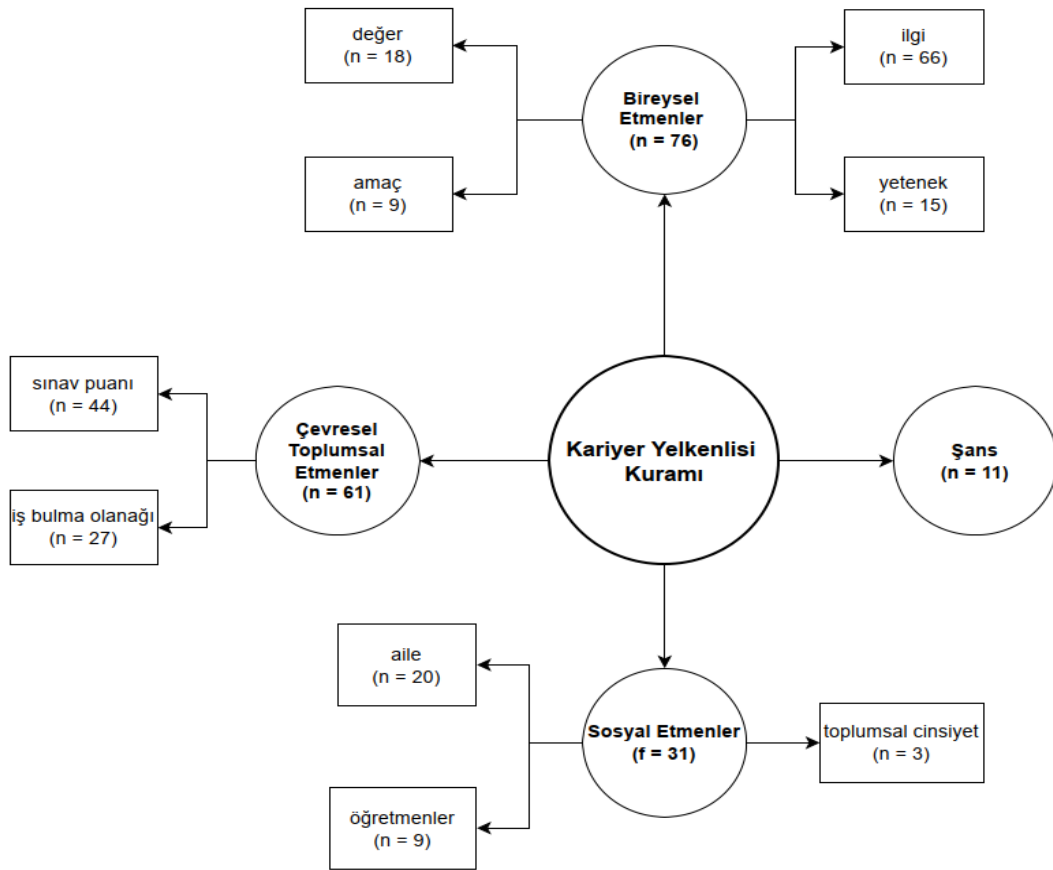
Çalışmada geçerliliği sağlamak amacıyla veriler iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edildi ve bu analizler arasındaki benzerlikler kodlayıcılar arası güvenirlilik Cohen'in kappası kullanılarak hesaplandı (Joffe ve Yardley, 2004). Kodlayıcılar arası güvenirliliği hesaplayan Kappa katsayısı = .83 olarak bulundu.

Bakeman ve Gottman (1997) .70 veya daha yüksek bir kapp katsayısının iyi güvenilirliği yansıttığını belirtmektedir.

Bu çalışmada, geçerliği artırmak için nitel araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan stratejilerden biri olan uzman görüşüne başvuruldu (Creswell & Miller, 2000). Uzman görüşü kapsamında, yapılan veri analizleri ve bulgular nitel araştırmalar ve kariyer danışmanlığı alanında çalışmalar yürüten bir uzmana sunularak geri bildirimleri alındı.

BULGULAR

KYM kuramı çerçevesinde yapılan içerik analizi doğrultusunda meslek seçimini etkileyen dört ana etmen (bireysel, sosyal, çevresel-toplumsal, şans) belirlendi. Ancak bu ana etmenlerin altında yer alan alt etmenlerden sadece dokuz tanesi (ilgi, değer, yetenek, amaç, sınav puanı, iş bulma olanağı, aile, öğretmen, toplumsal cinsiyet) ortaya çıktı. Ana etmenler ve alt etmenlerin adları ve katılımcı sayıları Şekil 2’de gösterilmektedir.



Şekil 2. Dört ana ve dokuz alt etmeni gösteren grafik

Not: “n” değerleri katılımcı sayısını ifade etmektedir. Katılımcılar her soruda bir veya birden fazla alt etmenden bahsettiler. Bu nedenle “n” sayıları toplamı, toplam katılımcı sayısından daha fazladır.

Bireysel Faktörler

Kariyer yelkenlisi kuramının ana gövdesini oluşturan –yani en önemli etken olduğu düşünülen– “bireysel etmenler” katılımcıların bölüm tercihlerindeki en güçlü etmendiydi ($n = 76, \%58.91$). “İlgi” bireysel etmenlerden en güçlüsüydü ($n = 66, \%51.16$). Bunu sırasıyla “değerler” ($n = 18, \%13.95$), “yetenek” ($n = 15, \%11.63$) ve “amaç” ($n = 9, \%6.98$) takip etti.

İlgi. Katılımcı öğrencilerin 66’sı ($\%51.16$) bölüm tercihlerinde kendi ilgilerini dikkate aldıklarını söylediler. Bölümlere yönelik ilgilerini genellikle “ilgi duyuyordum”, “seviyordum”, “hoşuma gidiyordu” ve “zevkle olacağını düşünüyordum” ifadeleri kullanarak belirttiler. Kimya Mühendisliği öğrencisi Sevgi, bölüm tercihini nasıl yaptığını, “Aslında dokuzuncu sınıftan beri kimyaya ilgim vardı, hocalarım da bir o kadar iyiydi. Aslında hocaların her zaman bir etkisi vardır insan üzerinde. O yüzden kimya hocalarım hep iyiydi kimyaya da ilgim vardı. Yani ilk başta tabii ki kimya mühendisi olacağımı bilmiyordum ama hep kimyayı seviyordum.” ifadeleri ile belirtti. Atama olasılığı düşük olduğu için ailesi tarafından öğretmenlik tercih etmemesi istenen Okul Öncesi Öğretmenliği öğrencisi Elif, çocuklara olan ilgisi nedeniyle yaptığı tercihi şu şekilde açıkladı:

Başta öğretmenlik bölümü olduğu için atama bölümü zor olduğu için pek taraftar olmasalar da [ailesi], benim öğrencilere yani küçük yaş aralığı okul öncesi öğrencilerine olan ilgimden dolayı bu bölümü seçmek istediğimi ısrarla belirttim ve bu şekilde.

Değerler. Katılımcıların bireysel etmenlerden ikinci sırada vurguladığı alt etmen mesleki değerlerdi ($n = 18, \%13.95$). Görüşmelerde en sık görülen mesleki değerler “yardım”, “statü” ve “gelir” değerleriydi. Örneğin seçtiği bölüm sayesinde insanlara yardım edebileceğini düşünen Tıp Fakültesi öğrencisi Kadir, bu durumu, “Ben insanlara yardım etmeyi çok seviyorum. Onun için Tıp seçtim.” sözleriyle anlattı. Benzer şekilde insanlara dini bilgiler öğretmek isteyen İlahiyat Fakültesi öğrencisi Emre, “İnsanlara dini daha iyi bir şekilde anlatmak. Sadece Allah rızası için bir şeyler yapabilmek. İnsanların yanlış din algısını yıkmak.” diyerek ifade etti. Katılımcılardan bazılarının bölüm seçimini yönlendiren faktör mesleğin statüsü ve bunun getireceği gelirdi. Betül, 21 yaşında Hukuk Fakültesi öğrencisi. Kendi meslek seçim sürecini, “Yani şöyle kendimi tarttığım zaman prestiji yüksek bir meslek olmasını istiyordum.” sözleriyle ifade etti. Farah da tıpkı Betül gibi Hukuk Fakültesi öğrencisi. Farah, neden bu mesleği tercih ettiğini, “Ülkemizde belli bir yeri ve saygısı olan bir meslek parasal açıdan. Nasıl desem iyi bir getirisi olan meslek olduğu için hukuku tercih ettim.” diyerek anlattı.

Yetenek. Öğrencilerden 15’i ($\%11.63$) yetenekleri doğrultusunda bölüm seçtiklerini ifade ettiler. Yapılan görüşmelerde özellikle Spor Bilimleri ve Güzel Sanatlar Fakülteleri öğrencilerinin doğrudan “yetenek” ifadesini kullandıkları görüldü. Bu durumun temel nedeni, bu öğrencilerin bölüme alınmalarında yeteneklerinin değerlendirildiği performans sınavlarıydı. Katılımcılar yeteneği genel olarak müzik, resim ya da spor gibi alanlarda diğerlerinden daha iyi yapılan eylemler olarak düşünüyorlardı. 22 yaşındaki Müzik Teknolojileri bölümü öğrencisi Kerem, “Yetenekle geldim ben. Yeteneğim olduğunu düşündüğüm içinde bu alana yöneldim.” diyerek yeteneğinin bölüm tercihini belirlediğini ifade etti. 19 yaşındaki Resim Öğretmenliği bölümü öğrencisi Ali de, “Bu bölümü seçmemi etkileyen faktörler daha çok beceri diyeyim, yani yetenek.” diyerek cevap verdi. Mühendislik Fakültesi öğrencisi Miraç da, küçük yaştan itibaren “çizim” konusunda yetenekli olduğunu ve bu yeteneğinin bölüm tercihindeki etkisini şu şekilde açıkladı:

Bu bölümü seçmemdeki sebep, çizimlere olan ilgim vardı küçüklükten beri hep bayalımdı yani inşaat mühendisi olmak. Daba sonra çizime olan yeteneğimi de fark ettim ve hem seviyorum çizim yaparak zaman geçirmeyi seviyorum yeteneğim de olduğundan dolayı başarılı olacağına inanıyorum o yüzden bu bölümü seçtim.

Amaç. Bazı katılımcılar ($n = 9$, %6.98), ileride hangi mesleği yapmak istediklerine dair net hedefler belirlemişlerdi. Bu hedefler onları nihai amaçlarına ulaşmaları için motive ediyordu. İlahiyat Fakültesi öğrencisi Merve, küçükliğünden beri öğretmen olmayı hedeflediğini, “Öğretmen olma isteği küçükliğümden beri vardı. Küçükken sorarlardı ‘Hangi mesleği istiyorsun?’ diye o zaman da öğretmenlik diyordum.” sözleriyle dile getirirken, benzer şekilde Okul Öncesi Öğretmenliği bölümünde okuyan Esmâ da amacını çok önceleri belirleyenlerden sadece biri. Bölüm tercihini nasıl yaptığını, “Okul öncesi öğretmeni olmak çocukluk hayalimdi.” diyerek ifade etti.

Çevresel-Toplumsal Etmenler

Kariyer yelkenlisi kuramının gemi metaforunun yelkenlerinden birini gösteren “çevresel-toplumsal etmenler” katılımcıların bölüm tercihlerinde en fazla atıf verdikleri ikinci etmendi ($n = 61$, %47.29). Çevresel ve toplumsal etmenlerden ilk sırada bahsedilen alt etmen “üniversiteye giriş sınav puanı” iken ($n = 44$, %34.11), ikinci sırada “iş bulma olanakları” yer aldı ($n = 27$, %20.93).

Sınav Puanı. Katılımcı öğrencilerden 44’ü (%34.11) bölüm tercihlerini üniversiteye giriş sınavından aldıkları puana göre belirlediklerini söylediler. Bu öğrenciler çoğu halihazırda okudukları bölümü istemediklerini, ancak sınav puanlarının istedikleri gibi gelmediği için tercih yapmak zorunda kaldıklarını ifade ettiler. Güzel Sanatlar Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğrencisi Ayfer, sınav puanına göre bölüm seçenlerden biri. “Puan aralığımaya göre seçtim. Hiçbir şekilde bu bölüm aklımda yoktu. Ben iç mimarlığı istiyordum. Ama puanım düşük gelince ben de bu bölüme yönelmek zorunda kaldım çünkü sayısalardan seçebileceğim en güzel bölüm buydu.” diyerek anlattı. Matematik Öğretmenliği bölümü öğrencisi Banu da tıpkı Ayfer gibi sınavdan aldığı puana göre bölüm seçenlerden. Bölümünü nasıl seçtiğini, “Aslında bu bölümü kendi isteğimle seçmedim. Benim aklımda daha çok Fen Bilimleri vardı veya Eczacılık, Tıp, Diş Hekimliği tarzı bölümler vardı. Ama puan sıralamasına göre benim puanım yetmiyordu bunlara o yüzden bu bölümü seçmek zorunda kaldım.” diyerek ifade etti.

İş Bulma Olanakları. Öğrencilerin 27’si (%20.93) bölümlerini tercih ederken, gelecekte iş bulma olasılığını dikkate alarak seçtiklerini söylediler. Yapılan görüşmelerde “sınav puanı” ve “iş bulma olanakları” alt etmenlerinin birlikte ifade edildiği, yani öğrencilerin sınav puanlarının yeteceği bölümler içerisinde iş bulma olasılıklarının daha yüksek olduğunu düşündükleri bölümleri tercih ettikleri görüldü. Özel Eğitim Bölümü öğrencisi Ahmet, bu durumu, “Puanıma göre en yüksek bölüm buydu sözelde, atanmasının da iyi olduğunu düşündüm bu yüzden bu bölüme geldim.” sözleriyle ifade etti. İlahiyat Fakültesi öğrencisi İlyas da kolay iş bulabileceği umuduyla meslek seçimini yapan öğrencilerden sadece biri. Neden bu bölümü tercih ettiğini, “Atama oranı ve iş imkânının fazla olması beni yönlendirdi.” diyerek belirtmiştir. Hukuk Fakültesi öğrencisi Hüseyin gelecek kaygısı yaşayan öğrencilerden bir diğeri. Kariyer yolculuğunu, “Geleceği düşünerek tercih yaptım. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık düşünüyordum ilk başlarda. Baktım onun atamaları da sıkıntıya girdiğinden dolayı en cazip olarak hukuk geldi. Hukuk fakültesi daha ön plandaydı en azından serbest bir şekilde avukatlık yapabilirim.” diyerek ifade etti.

Sosyal Etmenler

Kariyer yelkenlisi kuramı gemi metaforunun yelkenlerinden bir diğeri gösteren “sosyal etmenler” katılımcıların bölüm tercihlerinde en fazla atıf verdikleri üçüncü etmendi ($n = 31$, %24.03).

“Aile” sosyal etmenlerden en güçlüsüydü ($n = 20$, %15.50). Bunu sırasıyla öğretmenler ($n = 9$, %6.98) ve toplumsal cinsiyet ($n = 3$, %2.33) takip etti.

Aile. Öğrencilerin 20’si (%15.50) bölüm tercihlerinde ailelerinin önemli bir etkisi olduğunu belirttiler. Bazı katılımcılar anne-babalarının kendilerine önerdikleri bölümleri tercih ettiklerini, bazı katılımcılar da ebeveynlerinin ya da yakın akrabalarının yaptıkları mesleklerin kendi tercihlerini etkilediklerini söylediler. Bazı öğrenciler kendi deyimleriyle “aile baskısı” nedeniyle meslek tercihinde bulunmuşlardı. Örneğin, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencisi Büşra bu durumu, “Aslında ben İletişim bölümü okumak istiyordum. Ancak ailem o bölümde iş bulmamın zor olduğundan bahsettiği için ailemin baskısıyla öğretmenliği tercih ettim.” sözleriyle özetledi. Aileleri tarafından ikamet ettikleri ilde okumaları koşuluna tabi tutularak bölüm tercihlerine karar veren öğrenciler de oldu. Evin tek kız çocuğu Zeynep, Ziraat Fakültesini nasıl tercih ettiğini, “Ben ailede tek kız olduğum için babam çok il dışı tercih etmeme müsaade etmedi. Ziraat Fakültesi’ni sırf babamın gönlü olsun diye yazdım. Babam Ziraat mühendisliğini yazmamı istedi. Ben de babamı kırmamak için yazdım.” diyerek anlattı. Benzer şekilde, Hukuk Fakültesi öğrencisi Ayşegül kariyer yolculuğunu, “Babam avukat yani küçüklüğümde beri sürekli zaten bu meslekle iç içeyim diyebilirim. Mesleği seçmemde yani bölümü seçmemdeki en önemli faktör babamdı. Bizim aile zaten genel olarak hukukçular hepsi.” sözleriyle ifade etti. Benzer şekilde, Tekstil bölümü öğrencisi Ahmet de, baba mesleğinin bir miras olduğunu ve bu mirasın kendi meslek seçimini etkilediğini şu şekilde anlattı:

1995 yılında babam bir tekstil atölyesi kurdu, yaklaşık bir 15-20 kişi çalışıyor yanında. Ben de küçükken sürekli yanında takılırdım. Şuan hem ona destek oluyorum hem de kendi alanında ilgili eğitim alıyorum süreç bu şekilde gerçekleşti.

Öğretmenler. Yapılan görüşmelerde, öğretmenlerin de öğrencilerin bölüm tercihlerinde önemli sosyal etmenlerden biri olduğu görüldü. Katılımcı öğrencilerin 9’u (%6.98), kendileri için çok iyi olan bir öğretmenin mesleğini devam ettirmek, bazen de tavsiyelerine güvendikleri dersane ya da okul öğretmenlerinin yönlendirmesi ile bölüm tercihinde bulduklarını belirttiler. Tarih bölümü öğrencisi Atabey, hiç düşünmediği öğretmenlik mesleğine öğretmenlerinden etkilenerek karar verdiğini, “Dershaneadaki iki hocam beni çok etkiledi. Lisede böyle bir düşüncem yoktu hiç. Tercih etmem gözüyle baktığım bir yerd. Dershaneye gittiğimde o iki hocanın anlatımı, bize yaklaşımı beni çok etkiledi. Onlardan dolayı seçtim.” diyerek anlattı. Beden Eğitimi Öğretmenliği öğrencisi Aynur daha önce hiç düşünmediği bir mesleği öğretmenin tavsiyesi ile nasıl seçtiğini, “Kesinlikle antrenörüm sayesinde, onun vasıtasıyla, onun yönlendirmesiyle geldim. Daha önce aklımda yoktu. Onun teşvikiyle kafama yerleşti. Bu şekilde seçtim bu bölümü.” sözleriyle anlattı. Özellikle üniversite tercihleri sırasında daha önceden net bir hedefi olmayan öğrenciler üzerinde öğretmenlerin daha etkili olduğu görülmektedir. Sağlık Bilimlerinde öğrenci olan Süleyman’ın, “Okuduğum bölümü şöyle seçtim hani aklımda daha önce hiç yoktu. Hocamın tavsiyesiyle seçtim. Tercih döneminde işte aklımda bir şey yoktu işte dediğim gibi ama hocam bir bahsetti işte o sürede düşünme fırsatım oldu ve yani işte ısındım bölüme ve seçtim öyle.” sözleri bu çıkarımı desteklemektedir.

Toplumsal Cinsiyet. Katılımcılardan 3 kız öğrenci (%2.33), toplumun kendi cinsiyetlerinden beklenen meslekleri tercih ettiklerini belirttiler. Kız öğrenciler, özellikle öğretmenlik mesleğini kadınlar için uygun meslek olarak düşündükleri için tercih etme nedenlerinden birisi olduğunu söylediler. Okul Öncesi Öğretmenliği bölümü öğrencisi Ayşenur, “Bayanlara uygun olduğu için bu bölümü seçtim.” diyerek meslek seçimi sürecinde toplumsal cinsiyet rolünün etkisinden bahsetti. Benzer şekilde, Sınıf

Öğretmenliği bölümü öğrencisi Sultan da, “Toplumda kadınlara öğretmenlik çok yakıştırılıyor. Bundan dolayı da biraz hani aklım öğretmenliğe kaydı.” sözleri ile bölüm tercihinde toplumsal cinsiyet rolünün etkisinden bahsetti.

Şans

Kariyer yelkenlisi kuramında şans faktörü gemi yolculuğunda beklenmeyen “rüzgar” ve dalgayı ifade etmektedir. Bu araştırmada da katılımcıların 11’i (%8.53) bölüm tercihlerinde şansın yani kendi kontrolleri dışındaki etkililerin belirleyici olduğunu söylediler. Katılımcılar bu kontrol dışı belirleyicileri “kader” ya da “tesadüf” olarak dile getirdiler. Bu faktörün bölüm tercihlerini etkilediğini belirten katılımcılar sınav puanları sonrası birçok bölüm tercih ettiklerini, ancak hiç beklemedikleri bir sıralamadaki bölüme yerleştiklerini belirttiler. Ziraat Fakültesi öğrencisi Zeynep’in, “Kader diyorum. Nasibim varmış diyorum. Çünkü ben bu bölümü en sona yazdım.” sözleri gibi yine aynı şekilde Tarih bölümü öğrencisi Burcu’nun, “Türkçe öğretmenliği istiyordum ama Tarih bölümü geldi, şans.” sözleri beklenmedik bir şekilde bölüme yerleşilebildiğini açıkça ortaya koydu.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Kuramların farklı grupları kapsayıp kapsamadığı, açıklamalarının yeterli olup olmadığı, uygulama için bilgi verip vermediği, tüm faktörleri bütün bir şekilde ele alıp almadığı, gelişime ihtiyacı olup olmadığı araştırmalarla desteklenmelidir (Niles ve Bowsbey, 2013). Bu nitel çalışmada, KYM’nin üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenleri ne ölçüde betimleyebildiği, kuramın belirtmiş olduğu dört ana etmenin (bireysel, sosyal, sistem, şans) kapsayıcı olup olmadığı ve yeni bir etmene ihtiyaç olup olmadığı araştırıldı. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini etkileyen etmenlerin KYM’nin belirlediği dört ana etmen çerçevesinde açıklanabildiği, ancak alt etmenlerden sadece dokuz tanesinin katılımcılar tarafından dile getirildiği görüldü. Öğrencilerin bölüm tercihlerini etkileyen en güçlü etmen bireysel etmenlerdi. Bunu sırası ile çevresel-toplumsal, sosyal ve şans etmenleri takip etti.

Bireysel Etmenler

Araştırmamızın ilk ana etmeni “bireysel etmen”lerdi. KYM kuramına göre bireysel etmenler şu alt etmenleri içermektedir: İlgi, değer, yetenek, amaç, cinsiyet, sağlık, inançlar, kişilik, çalışma dünyasına ilişkin bilgiler, yaş, kendilik algısı, fiziksel kapasite, etnik durum, beklenti, akademik başarı, fiziksel özellikler, bireyin kendisi ve mesleklerle, deneyimleri, kariyer olgunluğu, öz yeterlik (Korkut-Owen, 2015). Bu araştırmada katılımcılar bireysel etmenlerden sadece ilgi, değer, yetenek ve amaç alt etmenlerinin bölüm tercihlerinde etkili olduğunu ifade etti. Farklı gruplar üzerine yapılan daha önceki araştırmalar da, Türkiye’deki öğrencilerin meslek ya da bölüm tercihlerinde “ilgi”nin ilk sıralarda yer alan önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Atıcı, 2013; Korkut-Owen vd., 2012). Eraslan-Çapan ve Korkut-Owen (2020), Fen Teknoloji Mühendislik ve Matematik alanlarında eğitim gören üniversite öğrencilerinin kariyer seçme nedenlerini 15 başlık halinde belirlemiştir. % 90 ile ilk sırada “alana/mesleğe yönelik ilgim” çıkmıştır. Benzer şekilde Tataroğlu ve diğerleri (2011), matematik öğretmen adaylarının bölüm tercihlerinde ilk sırada “Matematiğe, geometriye yönelik ilgi-sevgi” temasının yer aldığını bildirmişlerdir. Daha önceki araştırma bulgularına benzer olarak bizim araştırmamızda da, meslek seçimi aşamasında olan bireyler için en belirleyici faktörün “ilgi” olduğu görülmektedir. Bizim araştırmamızda, katılımcılarımız “ilgi”yi bir mesleği yaparken, o işten “hoşlanmak”ve “zevk almak” olarak tanımladılar.

Bireysel etmenlerden ikinci sırada yer alan “değer/mesleki değer”, Eraslan-Çapan ve Korkut-Owen (2020) çalışmasında 2. sırada “insanlığa faydalı bir meslek olması”, 5. sırada “prestijli bir meslek olması” gibi kendini göstermiştir. Atlı ve Gür de (2019) yaptıkları çalışmada, lise öğrencilerinin seçeceği mesleğin özelliklerinde ilk sırada “gelirinin iyi olması %23.5” değerine vurgu yaptıklarını rapor etmişlerdir. Mesleki değerler, en genel tanımı ile bir iş ya da etkinliği neden yapmak istediğine ilişkin temel beklenti ve düşünceleri ifade etmektedir (Round & Armstrong, 2005). Değerlerin oluşumunda çevresel faktörler (örn. aile, sosyal medya gibi) etkilidir. Toplumsal dinamikler (örn. iş bulabilme, iş garantisi) son yıllarda Türkiye’deki gençlerin meslek seçimlerinde daha da önemli olmaya başlamıştır. Öğrenciler üniversite bölüm tercihlerinde ya da meslek seçimlerinde “iş garantisi” kriterini-yani mesleki değerini-önceliklemektedirler (Atlı, 2022). Bu çalışmada da benzer şekilde gençlerin meslek seçimlerinde mesleki değerlerin önemli bir seçim kriteri olduğu görülmüştür.

Araştırmamızda, üçüncü sırada yer alan “yetenek” alt faktörü, genellikle güzel sanatlar, spor bilimleri gibi alanlardaki öğrenciler tarafından dile getirildi. Buradaki gözlemimiz öğrencilerin mesleklere olan eğilimlerini yeteneklerinden daha çok “seviyorum”, “hoşlanıyorum”, “keyif alıyorum” gibi “ilgi” belirten ifadeler kullanıyor olmalarıydı. Eraslan-Çapan ve Korkut-Owen (2020) çalışmalarında üniversite öğrencilerinin meslek seçimlerinde 3. sırada önem atfettikleri “mesleğe yönelik yeteneğim, %87” bulgusunu paylaşırken, Atlı ve Gür de (2019) çalışmalarında lise öğrencilerinin meslek seçimlerinde 5. sırada “yeteneklerime uygun olmalı, %8.2” bulgularını paylaşarak bireysel etmenlerde “yetenek” faktörünün önemini göstermiştir. Güzel sanatlar ve spor bilimleri alanı tercih eden öğrencilerinin bölümlere yerleşirken girmiş oldukları “yetenek sınavları”, onların “yetenek” ifadesini daha sık kullanmalarına neden olmuş olabilir. Bu bölümler dışındaki öğrenciler “yetenek” ifadesi yerine daha çok “ilgi” ifadesini kullandılar. Bu durum üniversite öğrencilerinin “yetenek” ve “ilgi” ifadelerini benzer anlamlarda kullandıklarına dair bir algıyı oluşturmaktadır.

Katılımcı öğrencilerin bazılarının bölüm tercihlerinde payı olan etmen uzun zaman önce belirledikleri kariyer hedefleri yani “amaç”larıydı. Benzer şekilde üniversite öğrencileri ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda öğrencilerin meslek tercihlerinde hedeflerin, ideallerin yani amaçların belirleyici olduğu bulunmuştur (Çelik ve Üzmez, 2014; Kırağ, 2015). Bizim araştırmamızda da bazı katılımcılar, küçük yaşlardan itibaren bir “meslek hedefi” belirlemişlerdi ve bu hedeflerine ulaşmak için uzun zamandan beri çaba harcadıklarını ifade ettiler. Bu hedefler kendi ilgi, yetenek ve değerleri konusunda ayrıntı bilgiye sahip olan katılımcılarda daha belirgindi. Belirlenen mesleki hedefler bu öğrencilerin motive olmalarına ve hedeflerine ulaşmak için daha fazla çaba harcamalarına olanak tanıyordu. Bu nedenlerden dolayı, üniversite öğrencilerinin önceden belirledikleri amaçlarının bölüm tercihlerinde etkili olduğu görülmektedir.

Araştırmanın bulguları, bireysel etmenlerin altında yer alan birçok alt etmen görüşmeler sırasında ortaya çıkmadığı görülmektedir (örn. Sağlık, yaş, fiziksel kapasite). Ayrıca bireysel etmenler içerisinde yer alan bazı alt etmenler (örn. kariyer olgunluğu, kendilik algısı, öz yeterlik) diğer alt etmenleri kapsadığı için analizler sırasında kodlanamadı. Örneğin kariyer olgunluğu/mesleki olgunluk, genel olarak bireyin araştırma döneminde başlayıp çöküş dönemine kadar uzanan mesleki gelişim sürecini içermekte (Super, 1980); bu süreç, bireyin kendi sosyal çevresine, yeteneklerine, ilgilerine ve iş alanlarına ilişkin farkındalığı vurgulamaktadır. Katılımcıların ifadelerinde bu gelişim dönemlerindeki görevleri daha spesifik olması amacıyla ilgi, yetenek ve değer gibi alt kodlara işlendi.

Çevresel-Toplumsal Etmenler

Araştırmamızın ikinci ana etmeni “Çevresel-toplumsal” etmenlerdir. Bu ana etmenin altında sırasıyla “üniversiteye giriş sınav puanı” ve “iş bulma olanakları” yer almaktadır. Katılımcı öğrenciler, bölüm tercihlerinde aldıkları puanların önemli bir referans noktası olduğunu belirttiler. Korkut-Owen vd. (2012) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencileri bölüm tercihleri 25 neden olarak sınıflandırılmış; bu sınıflandırmada “üniversiteye giriş sınav puanının bu bölüme yetmesi, %46.6” ikinci sırada yer almıştır. Yılmaz ve Doğan’ın (2015) çalışmalarındaki matematik öğretmenliği öğrencilerinin bölümü seçme nedenlerinden ikinci sırada “yerleştirme puanının yetmesi”, bulgusu ile Atıcı’nın (2013) çalışmasındaki biyoloji öğretmeni adaylarının bölümü tercih etmelerindeki ikinci sırada yer alan “puanımın istediğim başka bölümlere yetmemesi” bulguları, üniversite öğrencilerinin açıkta kalmamak için eldeki sınav puanı ile sadece bir bölüme yerleşme çabalarını göstermektedir. Üniversite sınavları, birçok öğrenci için geleceklerini belirleyen en önemli etkidir. Ancak, Türkiye’de üniversite sınavlarının yüksek rekabet, puan kısıtlamaları ve sınav başarısına dayalı yerleştirme sistemleri nedeniyle, öğrencilerin diğer etmenler (örn. ilgi ve yetenek) doğrultusunda meslek tercihi yapmaları zorlaşmaktadır. Birçok genç, hayallerindeki mesleği seçme yerine, sadece sınav puanlarına dayalı olarak, yüksek puan ile yerleşilen –yüksek puan demek atanmak ile eşdeğer-veya popüler meslekler arasında yer alan bir bölümü seçmek zorunda kalabilmektedir. Yapılan tüm görüşmelerde öğrenciler meslek seçimlerini etkileyen etmenleri “sınav puanı” gölgesinde ifade ettiler. Örneğin, ilgisi nedeniyle ya da ailesinin etkisi ile bölüm tercihi yaptığını söyleyen öğrenciler; aslında bu etmenleri “sınav puanları yettiği kadar” yapabiliyorlardı. Sınav puanları yeterliyse eğer, öğrencilerin ilgileri, yetenekleri ya da diğer etmenler devreye girebiliyordu. Yani bu durumu, alacağınız araba için paranız yeterliyse diğer faktörleri (örn. renk, model) dikkate alacak kadar özgürsünüzdür, şeklinde de ifade edebiliriz. Türkiye’de sınav puanı ile yerleştirme yapılan süreçlerde, ne yazık ki diğer tüm faktörler sınav puanı zemini üzerinde birer şekil olarak kalabilmektedir.

Katılımcı öğrenciler tarafından vurgulanan bir diğer alt etmen de “iş bulma olanağı” etmenidir. Öğrenciler seçtikleri bölümü bitirdikten sonra kalayca iş bulabilecekleri/atanabilecekleri alanları tercih etmektedirler. İş garantisinin ya da atanabilme olasılığının yüksekliği etmenleri, daha önce yapılan benzer araştırmalarda kendini göstermiştir. Kıraç’ın (2015), hemşirelik öğrencilerinin bölüm tercihi nedenleri üzerine yaptığı çalışmada, öğrenciler ilk sırada “iş bulma olanağı, %44.9” etmenini dile getirmişlerdir. Benzer sonuçlar öğrencilerin meslek tercihlerinde, “iş bulma olasılığı yüksek bir alan/meslek olması, %68” (Eraslan-Çapan ve Korkut-Owen, 2020) ve “iş garantisi olması, %4.7” (Atlı ve Gür, 2019) temaları ile vurgulanmıştır.

Sonuç olarak “çevresel-toplumsal etmenler”de yer alan politik kararlar, tarihsel eğilimler, iş dünyası, coğrafi koşullar, sosyo-ekonomik düzey, küreselleşme, akademik personel ve lisansüstü eğitimi giriş sınavı, iş piyasası, ekonomik koşullar gibi alt etmenlere katılımcılar tarafından doğrudan vurgu yapılmadığı görülmüştür.

Sosyal Etmenler

Bir diğer alt etmen “sosyal etmenler”dir. Bu ana etmenin altında sırasıyla “aile” ve “öğretmenler” yer almaktadır. Birçok araştırma, bireyin kariyer sürecinde çocukluktan beri rol model aldıkları ve yakından etkilendikleri kişilerin anne-babalar olduğunu belirtmektedir (Atlı ve Gür, 2019; Büyükgöze-Kavas, 2005; Çelik ve Üzmez, 2014; Eraslan-Çapan ve Korkut-Owen, 2020; Korkut-Owen vd., 2012). Bu araştırmada da benzer şekilde üniversite öğrencilerinin meslek seçiminde yaşamlarında önemli rol

modellerinden biri olan anne babalarının kararlarını daha çok önemsedikleri görülmektedir. Atlı ve Gür'ün (2019) çalışmasında lise öğrencileri meslek seçimlerini ilk sırada "kendi"lerinin belirlediğini, ikinci sırada ise "aile"lerinin etkilediğini belirtmişlerdir. Büyükgöze-Kavas'ın (2005) çalışmasında da üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerde ilk sırayı bireyin "kendisi", ikinci sırada da "ailesi" yer almaktadır.

Sosyal etmenler içerisinde ikinci önemli alt etmen "öğretmen" etmenidir. Meslek seçimi aşamasında olan lise son sınıf öğrencilerine yakın olan bir diğer grup öğretmenlerdir (Atlı ve Gür, 2019; Büyükgöze-Kavas, 2005; Eraslan-Çapan ve Korkut-Owen, 2020). Öğrenciler okullarda ya da destek eğitimi aldıkları dersane öğretmenleri ile hangi bölümü seçeceklerine dair görüşmeler yapmaktadırlar. Çelik ve Üzmez'in (2014), çağrı merkezi hizmetleri ön lisans öğrencilerinin bölüm tercihlerinde etkili olan faktörleri incelediği araştırmasında öğrenciler ilk sırada, "okuldaki ve/veya dershanedeki öğretmenlerimin tavsiyesi ile bu mesleği seçtim, %37" yanıtını vermişlerdir.

Sosyal etmenlerden son alt etmen olan "toplumsal cinsiyet", özellikle kız öğrencilerin öğretmenlik ve hemşirelik gibi mesleklere yönelmeleri ile kendisini göstermektedir. Toplumsal cinsiyet rol algıları her iki cinsiyeti farklı şekillerde etkileyip kısıtlaya da, bu kısıtlanmalardan kadınların daha fazla etkilendiği görülmektedir. Kadınların bu kısıtlanmaları daha fazla yaşamasının en önemli nedenlerinden biri "annelik" rolüdür (Fitzgerald & Harmon, 2001). Bu çalışmada da üç kız öğrenci "kadınların yapacağı meslekler" olarak tanımladıkları Okul Öncesi Öğretmenliği ve Hemşirelik bölümlerini tercih etmişlerdir. Atlı (2017), lise öğrencilerinin çeşitli mesleklere ilişkin cinsiyet rol algılarını belirlemeyi hedeflediği araştırmasında, öğrencilerin hemşireliği en "kadınsı" meslek olarak algıladıklarını rapor etmiştir. Benzer şekilde Canpolat'ın (2022), üniversite öğrencileri üzerine yaptığı çalışmasında, öğrencilerin en "kadınsı" olarak algıladıkları meslekler sırası ile ebelik, çocuk gelişimi, okulöncesi öğretmenliği ve hemşirelik olmuştur.

KYM kuramına göre "sosyal" etmenlerde yer alan eğitim kurumları, medya, çalışma yerleri, toplumdaki gruplar, kültür, gelenekler alt temaları katılımcılar tarafından doğrudan dile getirilmedi. Ayrıca "bireysel etmenler" ana etmelerinde yer alan "cinsiyet" alt teması ile "sosyal etmenler" ana etkeni altında yer alan "cinsiyet rol algıları" alt etkeninin net bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar kadın ya da erkek olmanın etkisinden bahsettiklerinde, bunu biyolojik bir tanımlama olarak değil; bir toplumsal cinsiyet rol yüklemelerinden bahsediyorlardı. Bu nedenle her iki ana etkende bulunan ve karışıklığa neden olan bu alt etmenin yeniden gözden geçirilmesi gerekebilir.

Şans Etmeni

Araştırmanın son ana etmeni, KYM kuramının beklenmeyen sürpriz etkilerini ifade eden "şans" etmenidir. Katılımcı üniversite öğrencileri istedikleri sınav puanlarını elde edemediklerinde, son şans, sadece bir bölüme girmek için yazdıkları tercihlerinden birine girerek sürprizler yaşadıklarını ifade ettiler. Ulaş-Kılıç (2019), özellikle Türkiye gibi ülkelerde sürekli değişen sınav sistemi, eğitim sistemi ve istihdam politikalarındaki hızlı değişim ve belirsizliklerin şans faktörünü güçlendirdiğini ve bireyin kariyer planlamasında beklenmedik sonuçlar üretebileceğini ifade etmektedir.

KYM kuramına göre "şans" ana etmenin altında yer alan alt etmenler şunlardır: Doğal olaylar, savaşlar, kazalar-hastalıklar, son anda değişen yasal koşullar, dünya ya da ülke ekonomisinde oluşan eğilimler, ekonomik ya da politik krizler. Ancak bu alt etmenlerden hiçbiri katılımcılar tarafından doğrudan ifade edilmedi.

Öneriler ve Sınırlılıklar

Bu nitel araştırmada, KYM kuramının teorik çerçevesi, üniversite öğrencilerinin bölüm tercihleri üzerinden değerlendirildi. Bireylerin meslek seçimi süreçlerine yönelik güçlü bir teorik model sunan KYM'nin farklı örneklemelerde ve zamanlarda test edilmesi, kuramın kapsayıcılığını ve hipotezlerini güçlendirecektir. Bu açıdan, bu yapılan araştırmanın söz konusu modelin gelişimine katkı sağladığını düşünüyoruz. Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırmamızın bulguları bu sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu araştırmanın ilk sınırlılığı katılımcıların sadece Türkiye'nin doğusunda bulunan üniversite öğrencileri ile sınırlı olmasıdır. Nitel araştırmalar için 129 katılımcı iyi bir sayı olsa da kuramların değerlendirilmesi ve test edilmesinde farklı ve geniş örneklem grupları ile yapılarak karşılaştırılmaların yapılması gerekmektedir. Bu nedenle benzer araştırmaların farklı yaş, eğitim, bölge değişkenlerini barındıran katılımcılar ile tekrarlanması gerekmektedir. Araştırmanın ikinci sınırlılığı verilerin katılımcılardan kesitsel olarak alınmasıdır. Bilindiği üzere meslek tercihi bir süreç barındırır. KYM'nin teorik çerçevesi ile bireylerin meslek tercihlerindeki değişimleri, karar süreçleri ve etki eden etmenlerin birbiri ile etkileşimleri boylamsal çalışmalar ile test edilmelidir. Araştırmamızda dört ana etmen üniversite öğrencilerinin bölüm tercihlerini kapsayıcı bir çerçevede açıklasa da, alt etmenler bu konuda yeterince kapsayıcı olamadı. Konu ile ilgili daha önceki araştırmalarda bizim araştırmamızda elde ettiğimiz alt etmenlerin (örn. ilgi, aile, sınav puanı gibi) güçlü bir şekilde kendini gösterdiği, diğer alt etmenlerden birçoğunun dile getirilmediği görülmektedir. Alt etmenlerin yaygınlığı ve etkisini belirlemek için her alt etmenin nicel yollarla ölçülebileceği bir envanter geliştirilebilir. Bu envanter bireylerin meslek seçiminde güçlü ya da zayıf olan ana etmenler ile bazı değişkenler (örn. mesleki sonuç, mesleki kararsızlık, mesleki doyum vb.) arasındaki ilişkilerin doğasının belirlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır.

Teşekkürler

Katılımcıların belirlenmesinde, ulaşılmasında ve onlarla yarı yapılandırılmış görüşmelerin yapılmasında gösterdikleri çaba ve katkılarından dolayı ismini burada tek tek yazamadığımız 25 PDR öğrencimize içtenlikle teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Amundson, N. E., Poehnell, G., & Pattern, M. (2005). *Mesleki Teleskop: Kendine ve etrafına bakmak, karar vermek* (Çev. Fidan korkut Owen). Anı Yayıncılık.
- Atıcı, T. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının bölümü tercih etme nedenleri ve akademik başarıları. *Turkish Journal of Education*, 2(4), 4-12.
- Atlı, A. (2017). Turkish high school students' gender role perceptions regarding various professions. *International Journal of Progressive Education*, 13(3), 6-15.
- Atlı, A., & Gür, S. H. (2019). Lise öğrencilerinin meslek tercihleri ve bu tercihlerine etki eden faktörler. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 32-53.
- Atlı, A. (2022). Brown'un değer temelli kariyer kuramı. In F. Bacanlı & A. Büyükgöze-Kavas (Eds.), *Kariyer Psikolojik Danışmanlığında Çağdaş Kuramlar, Yaklaşımlar ve Modeller* (ss.264-578). Pegem Akademi.
- Bakeman, R., & Gottman, J. M. (1997). *Observing Interaction: An Introduction to Sequential Analysis*. Cambridge University Press.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G.V., & Pastorelli, C. (2001). Self-efficacy beliefs as shapers of children's aspirations and career trajectories. *Child Development*, 72, 187-206.
- Büyükgöze-Kavas, A. (2005). Eğitim fakültesi öğrencilerinin aldıkları mesleki rehberlik hizmetleri ve mesleklerini değiştirmek isteme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 21, 111-122.
- Canpolat, M. (2022). The most feminine and masculine professions according to university students: A mixed methods. *International Online Journal of Educational Sciences*, 14(1), 125-139.
- Creswell, J. W., & Miller, D. M. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into Practice*, 39(3), 124-130. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2
- Çelik, N., & Üzmez, U. (2014). Üniversite öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi: Çağrı merkezi hizmetleri örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 94-105.
- Eraslan Çapan, B., & Korkut Owen, F. (2020). FeTeMM öğrencilerinin kariyer seçme nedenleri ile kariyer bilgi kaynakları ve ihtiyaçları. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3 (1), 1-31. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kpdd/issue/55521/672502>
- Fitzgerald, L.F., & Harmon, L.W. (2001). Women's Career development: A postmodern update. In F.T.Leong ve A. Barak (Eds.), *Contemporary models in vocational psychology: A volume in honor of Samuel H. Osipow Contemporary Topics in Vocational Psychology Series* (pp.207-230). Erlbaum.
- Fraday, W. P. (2005). *A study of high school student's career interest inventories and their relationships to students completion of occupational programs* [Doctoral Dissertation]. Clemson University.
- Holland, J. L. (1996). Exploring careers with a typology: What we have learned and some new directions. *American Psychologist*, 51(4), 397-406. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.51.4.397>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.
- Joffe, H., & Yardley, L. (2004). Content and thematic analysis. *Research Methods for Clinical and Health Psychology*, 56, 68.
- Kırağ, N. (2015). Hemşirelik mesleğinin seçiminde ilişkili olan faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 226-231.
- Korkut Owen, F. (2015). Okul psikolojik danışmanları için bir araç: Kariyer yelkenlisi modeli. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 29(1), 29-42.
- Korkut-Owen, F., Açikel, M., Arıcı, F., Çağ, P., Demirtaş, S., Emir, E., Erdoğan-Zorver, C., İpekçi, B., Küçükay, A., Mutlu, T., Saka, E., & Ülker, G. (2010). Mesleki rehberlik/kariyer danışmanlığı için bir model önerisi: Kariyer yelkenlisi modeli, 12. *Rehberlik sempozyumu*, AREL Okulları, İstanbul, 27 Mart 2010.

- Korkut-Owen, F., Kepir, D. D., Özdemir, S., Ulaş, Ö., & Yılmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin bölüm seçme nedenleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 135-151.
- Korkut-Owen, F., Mutlu-Süral, T., Arıcı-Şahin, F., & Demirtaş-Zorbaz, S. (2015). *Kariyer yelkenlisi modeli: Kendilerine uygun limanı arayanlar için çalışma el kitabı*. Anı Yayıncılık.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı kuram ve uygulamalar*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Laçın, B. G. D., & Yeşilyaprak, B. (2018). Kariyer yelkenlisi modeline dayalı grupla müdahale programı. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 185-192.
- Lent, R. W., & Brown, S. D. (2006). On conceptualizing and assessing social cognitive constructs in career research: A measurement guide. *Journal of Career Assessment*, 14(1), 12-35.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Mitchell, K. E., Al Levin, S., & Krumboltz, J. D. (1999). Planned happenstance: Constructing unexpected career opportunities. *Journal of Counseling & Development*, 77(2), 115-124.
- Niles, S. G., & Harris-Bowlsbey, J. (2013). *Career development interventions in the 21st century*. Pearson.
- Niles, S. G., Amundson, N. E., & Neault, R. A. (2011). *Career flow: A hope-centered approach to career development*. Pearson Education.
- Öğrenci, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM). (2022). *Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Kılavuzu*. ÖSYM.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.
- Patton, W., & McMahan, M. (2006). The systems theory framework of career development and counselling: Connecting theory and practice. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 28(2), 153-166.
- Round, J. B., & Armstrong, P. I. (2005). Assessment of interests and values. In S. D. Brown, & R.W. Lent (Eds.), *Career development and counseling* (pp. 305-329). John Wiley & Sons, Inc.
- Sharf, R. S. (2017). *Kariyer Gelişim Kuramlarının Kariyer Danışmanlığına Uygulanması* (F. Bacanlı & K. Öztemel, Çev.; 1. bs). Pegem Akademi.
- Super D., (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16, 282-298. [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1).
- Super, D. E. (1998). Toward a comprehensive theory of career development. In *Career development: Theory and practice* (pp. 35-65). Lawrence Erlbaum Associates.
- Tataroğlu, B., Özgen, K., & Alkan, H. (2011). Matematik öğretmen adaylarının öğretmenliği tercih nedenleri ve beklentileri. *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications*. Siyasal Kitabevi.
- Ulaş-Kılıç, Ö. (2019). Kariyer gelişiminde yeni yaklaşımlar: Planlanmış şans kuramı ve kariyer yapılandırma kuramı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 356-385. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.556321>
- Ünsal, P. (2014). *Kariyer Gelişim Kuramları ve Kariyer Danışmanlığı*. Nobel Yayıncılık.
- Yeşilyaprak, B. (2013). *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı kuramdan uygulamaya*. Pegem Akademi.
- Yılmaz, N., & Doğan, N. (2015). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının meslek tercihlerini etkileyen faktörler: Hacettepe Üniversitesi örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 405-421.
- Zorbaz, S., Mutlu, T., Owen, F. K., & Arıcı-Şahin, F. (2020). Kariyer uyumu ve iyimserliğini arttırmada kariyer yelkenlisi modeline dayalı psiko-egitim programının etkililiği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(5), 2100-2111.
- Zunker, V. G. (2006). *Career counseling a holistic approach*. Brooks/Cole Product.

Extended Abstract

Introduction: In Turkey, an important milestone in acquiring a profession is university education. Individuals who want to study at university must take the Higher Education Institutions Examination (YKS) organized by the Student Selection and Placement Center (ÖSYM) and obtain a successful score (ÖSYM, 2022). However, "exam success" alone, which has an important role in influencing career choice, cannot explain this process. Individual factors such as interests, abilities, values, gender, attitudes, prejudices, personality traits, experiences, health conditions, beliefs, education, intelligence (Atlı & Gür, 2019); other factors such as society, friends, family expectations, the value given to the profession, job opportunities after graduation (Fraday, 2005; Zunker, 2006) also affect this process. The theories attempt to explain this process within their own frameworks, with implementation recommendations, measurement tools, and their own evaluation techniques. This process is dynamic (Kuzgun, 2000), complex, interactive, difficult to predict (Yeşilyaprak, 2013), and is influenced by many situations rather than a sudden decision. We concur that the debate over which theory provides a more compelling explanation is misguided (Super, 1998) and that the universal recognition that each theory has advantages and disadvantages can lead to more useful conclusions. According to Niles and Bowsbey (2013), it is important to assess whether the theories apply to various groups, whether their arguments are sufficient, whether they offer guidance for practice, whether they take a comprehensive approach to addressing all factors, whether they are supported by research, and whether they require improvement.

Hence, in this study, we attempted to comprehend how the Career Sailing Model (CSM), one of the novel techniques created by Korkut-Owen (2015), on the job decision process functions in a distinct study group. In other words, we evaluated through the decisions—or "career journeys"—that university students made a year ago to see how the theoretical underpinnings of the CSM function and how it describes this process.

Method: Basic qualitative research, one of the qualitative research types, was used to determine the factors affecting the major preferences of university students and to evaluate these factors in terms of the theoretical framework of CSM (Merriam & Tisdell, 2015). The participants of this study were 129 first-year undergraduate students and were selected by maximum variation sampling, one of the purposeful sampling methods frequently used in qualitative research (Patton, 2002). In the analysis of the data, the stages of the directed content analysis process (Hsieh & Shannon, 2005) were followed. In order to ensure reliability in the study, the same data were analyzed by two researchers and the similarities between these analyses were calculated using Cohen's kappa for inter-coder reliability (Joffe & Yardley, 2004).

Results: In line with the content analysis conducted within the framework of the CSC, four main factors (individual, social, legal-system related, chance) affecting career choice were identified. However, only nine of the sub-factors under these main factors (interest, value, ability, goal, exam score, employment opportunity, family, teacher, gender) were revealed.

Discussion & Conclusion: Research should be used to determine whether the theories are applicable to different groups, whether their arguments are adequate, whether they provide guidance for practice, whether they address all variables holistically, and whether they require refinement. (Niles & Bowsbey, 2013). In this qualitative study, it was analyzed whether the four main factors (individual, social, legal-system related, and chance) specified by the theory are exhaustive and whether a new factor is necessary. It was also examined to what extent the CSM can describe the factors affecting the major preferences of university students. The research revealed that the four main factors (individual, social, legal-system related, and chance) identified by the CSM could be used to explain the factors influencing the major preferences of university students, but only nine of the sub-factors were mentioned by the participants. Individual characteristics have the biggest impact on students' preferred majors. Legal-system related, social, and random elements came next.

According to the study's findings, the interviews did not yield many sub-variables under specific factors. (e.g. health, age, physical capacity). Political choices, historical trends, business world, geographic conditions, socio-economic level, globalization, academic staff, graduate education entrance exam, job market, and economic conditions are sub-factors under environmental-social factors that were not specifically highlighted by the participants. The participants did not specifically address the sub-themes under the social elements of educational institutions, media, workplaces, social groups, culture, and traditions. Following are the sub-factors that fall under the primary factor of luck: Natural events, wars, illnesses, accidents, abrupt changes in the law, global or national economic trends, and political or economic crises. None of these supporting elements, however, were specifically noted by the participants.

It is obvious that the sub-themes of "gender" and "gender role perceptions" under the primary component of "individual factors" and "social factors," respectively, are not well distinguished. When the participants in the interviews discussed the impact of being a woman or a man, they did not do so in terms of a biological description but rather in terms of a gender role attribution. It might be necessary to reexamine this sub-factor because it contributes to confusion and is present in both main factors.

Yazarlar Hakkında / About Authors

Abdullah Atlı. İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, abdullah.atli@inonu.edu.tr

Abdullah Atlı. İnönü University, Malatya, Türkiye, abdullah.atli@inonu.edu.tr

Murat Canpolat. İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye, murat.canpolat@inonu.edu.tr

Murat Canpolat. İnönü University, Malatya, Türkiye, murat.canpolat@inonu.edu.tr

Yazar Katkıları / Authors contributions

Yazarların çalışmaya katkısı eşittir.

The contributions of the authors in the research process are equal.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest

Yazarlar tarafından çıkar çatışmasının olmadığı rapor edilmiştir.

There is no conflict of interest.

Fonlama / Funding

Herhangi bir fon desteği alınmamıştır.

Funding support was not taken.

Etik Bildirim / Ethical statement

Bu çalışma için etik onayı alınmıştır.

Ethical approval was obtained from İnönü University Social and Human Sciences Ethics Committee on 11.12.2020. (E.82089)

Etik Kurul Adı: İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Onay Tarihi: 11/12/2020

Onay Belge Numarası: E.82089